

Сергій Адамович (м. Івано-Франківськ),

Тадей Яценюк (м. Чернівці)

ЗАГАЛЬНА УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРНА РАДА (1915 – 1918 рр.):

МАЛОВІДОМА СТОРІНКА З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ

В умовах Першої світової війни актуалізація українського питання в міжнародних відносинах та діяльність західноукраїнських політичних структур (Головної Української Ради, Загальної Української Ради, Української парламентарної репрезентації) і наддніпрянських політичних організацій створили передумови національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

В історіографії вивченню українського суспільно-політичного життя у 1914-1917 рр. значну увагу присвятили О.Добржанський, О.Реєнт, І.Михальський, І.Патер, С.Попик, В.Расевич. Однак менш дослідженою залишається діяльність українських громадських та культурно-освітніх інституцій, що створили пізніше широку народну підтримку українській революції. Автор ставить перед собою завдання проаналізувати діяльність створеної у період Першої світової війни для опіки над шкільництвом та культурним життям українців Австро-Угорщини Загальноукраїнської Культурної Ради (ЗУКР).

Створення ЗУКР зніціював “Інформаційний комітет для українського учительства Галичини і Буковини”. На нараді, скликаній цим комітетом 22 січня 1915 р. за участю представників українських культурних товариств і парламентських клубів, обговорювалося питання формування організації. Керівникам зборів було доручено підготувати статут майбутньої інституції, який було розглянуто на наступних нарадах 30 січня, 4-5 лютого 1915 р. [9, арк.1-2].

У нарадах взяли участь представники більшості західноукраїнських громадсько-політичних організацій¹ та представники депутатського корпусу. Запрошення отримали наддніпрянські політемігранти з Союзу визволення України (СВУ) [8, арк.16].

¹ “Просвіта”, “Шкільний Союз”, “Учительська громада”, Товариство імені П.Могили, Українське педагогічне товариство, товариство “Взаїмна поміч”, Товариство імені Т.Шевченка, Музичне товариство імені М.Лисенка,

Нарада 5 лютого 1915 р. започаткувала діяльність ЗУКР. На ній було ухвалено назву організації, обрано керівництво. Президентом Ради став старійшина української політики, депутат австрійського парламенту Ю.Романчук, його віце-президентами – професор Львівського університету О.Колесса, краєвий інспектор О.Попович, депутат галицького сейму І.Макух. [9, арк.3]. До її складу увійшли представники політичних структур Галичини, Буковини і Наддніпрянщини та найзначніших західноукраїнських культурно-просвітніх товариств і організацій.

Основу структури ЗУКР становила Головна Управа, яка поділялася на три секції: 1) народного шкільництва; 2) середнього шкільництва; 3) вищих шкіл, науки, літератури, штуки і популярних викладів [9, арк.3-4]. До третьої секції увійшли наддніпрянці А.Жук і О.Скоропис-Йолтуховський, причому А.Жука було обрано заступником голови секції [1, с.22].

У Загальній Українській Раді ЗУКР перебрала на себе виконання функцій просвітньої секції: вона ставила перед собою завдання “надавати головні напрями нашому культурно-освітньому життю” [9, арк.5]. Її робота, за словами буковинського діяча О.Поповича, “була більш продуктивною”, аніж діяльність Загальної Української Ради [5, с.96].

Члени ЗУКР організували у Відні 13 лекцій і літературних вечорів для української інтелігенції, проводили засідання секцій; їх редакційний комітет працював над шкільними підручниками [14, с.195]. Водночас ними розпочався збір експонатів для Українського військового музею та архіву [9, арк.14]. Після виставки виробів домашнього вжитку українських емігрантів на початку 1916 р. ЗУКР прийняла рішення укласти “великий атлас” народних вишивок [3, с.296].

ЗУКР також опікувалася питаннями культурно-освітнього життя таборів для українських емігрантів. Завдяки зусиллям Культурної Ради відкрилися таборіві школи у Гмінді, Вольфсберзі і Хоцені [14, с.196]. Так, школа у Гмінді

товариство “Львівський Боян”, “Руська Бесіда”, “Інформаційний комітет українського народного вчителства”, товариство “Січ”, “Український запомоговий комітет”.

під керівництвом В.Кабаровського була однією з найбільших в Україні, в ній здобувало освіту 2545 учнів. Навчання в ній проводилось в 52 відділах, які склалися із школи народної, виділової, промислової, ремісничих, господарських та гімназійних курсів. У школі проводилося навчання для неписьменних, діяли курси німецької мови [9, арк.11-12].

Навчальний таборовий комплекс у Гмінді відвідали вищі австрійські посадові особи, журналісти з Швеції, Норвегії, Данії, Голландії, Іспанії, Португалії, Швейцарії, та Уругваю [9, арк.12].

Організацією надавалася всебічна допомога українським школам у Відні, за рахунок асигнувань Українського Запомогового Комітету вчителям приватних шкіл доплачували 50% до державної допомоги. Незважаючи на умови військового часу, президія Культурної Ради домоглася проведення у липні 1915 р. випускних екзаменів в учительських семінарійних курсах, улітку 1915 р. провела “доповнюючі наукові курси для народних вчителів”. Восени 1915 р. у Відні заходами ЗУКР повторно було організовано семінарійні курси, директором яких було призначено о. Й.Застирця [9, арк.7-8].

ЗУКР сприяла розширенню мережі українських шкіл в Австро-Угорщині. 3 жовтня 1915 р. професор О.Колесса на засіданні президії Культурної Ради повідомив, що австрійський міністр освіти погодився відкрити у Відні ще одну українську гімназію [4, с.81]. Спеціальна комісія Культурної Ради підготувала “Меморіал у справах шкільництва народного, середнього та вищого”. Щоб відновити українське шкільництво в Галичині, члени Ради намагалися відкликати частину вчителів з військових підрозділів [9, арк.9-10].

Для налагодження приватного шкільництва Рада скликала спільно з “Організацією українських учителів шкіл приватних” дві наради за участю представників Шкільного Союзу, Учительської Громади, Просвіти, Українського Педагогічного товариства. На цих зборах ЗУКР спробувала перебрати у сферу своєї компетенції функції Шкільного Союзу, а особливо управління приватними школами. Однак через незгоди між учасниками нарад досягнути бажаного результату не вдалося [9, арк.9].

Українським гімназіям в Яворові і Долині Культурна Рада надала субвенції у розмірі 3000 корон і 500 корон відповідно [14, с.196]. 28 серпня 1915 р. К.Левицький, Ю.Романчук і О.Колесса провели зустріч з міністром освіти Австрії М.Гусареком. Під час зустрічі члени ЗУКР торкнулися питання відкриття українського університету, надання допомоги українським приватним школам. М.Гусарек погодився перевести на державний баланс Яворівську і Рогатинську гімназії, пообіцяв надати матеріальну допомогу приватному шкільництву [6, арк.113]. Представники Культурної Ради також досягли успіхів у питанні поновлення субвенцій для Наукового товариства імені Т.Г.Шевченка та “Просвіти” [9, арк.10].

Очолована О.Поповичем Шкільна комісія, яка діяла у складі I-ї секції, відповідала за добір педагогічних кадрів для шкіл ЗУКР і видання шкільних підручників. На її засіданнях було заслухано виступи крайового шкільного інспектора І.Копача “Найновіший напрям у вихованні”, директора гімназії А.Крушельницького “Про національне виховання”, народної учительки С.Кабаревської “Про душу української дитини”, народного учителя Б.Заклинського “Про українські шкільні підручники”. Під час цих виступів і дискусій, що виникли в ході обговорень було вироблено основні концептуальні засади діяльності редакційного комітету з підготовки букваря [9, арк.12-13].

Для цього видання Культурна Рада закупила виготовлені на етнографічних мотивах ілюстрації художниці О.Кульчицької [9, арк.10]. Проте тільки у жовтні 1917 р. у м. Вецлярі (Німеччина) розпочався друк підготовленого Б.Лепким, О.Поповичем і А.Крушельницьким “Букваря”, який було видано у 1918 р. двадцятитисячним тиражем [13, арк.8].

Завдяки Українському Запомоговому Комітету ЗУКР отримала урядові субвенції на видання книг українською мовою [9, арк.10]. Так, за сприяння Культурної Ради побачили світ літературні твори Б.Лепкого, пісенні збірки Ф.Колесси і В.Щурата, “Молитовник для українських жовнірів-католиків”

О.Корінця, “Слово о полку Ігоревім” у перекладах українських авторів [2, с.112].

ЗУКР активно співпрацювала з СВУ. Ю.Романчук уже 9 березня 1915 р. надіслав Союзу “з щирим поздоровленням і правдивим поважанням” прохання допомогти українською літературою [7, арк.230]. Натомість СВУ в серпні 1916 р. просив у Культурної Ради “безплатно певну кількість... книжечок” для полонених [13, арк.5], сподівався на допомогу Ради на друк і розповсюдження ряду своїх видань [13, арк.1]. Тільки у 1917 р. обидві організації здійснили між собою обмін літературою на 800 корон [13, арк.8].

СВУ докладав зусиль для залучення ЗУКР до національно-освітньої діяльності на окупованих північно-західних українських землях. Так, 27 серпня 1915 р. полонені-українці з Фрайштадту, який перебував під опікою Союзу, надіслали Культурній Раді прохання домогтися відкриття українських гімназій в Берестю, Холмі і Володимирі. Наприкінці травня 1916 р. ЗУКР спільно з СВУ зобов’язали ЗУКР підготувати шкільні підручники, у змісті яких були б враховані особливості українського населення Холмщини, Волині і Підляшшя [12, арк.1]. Пізніше, в 1917 р. Культурна Рада взяла безпосередню участь у відкритті нових українських шкіл на Волині [11, арк.1-2].

А.Жук як член ЗУКР брав активну участь у засіданнях президії і Головної Управи Ради. У березні 1916 р. він започаткував видання іноземною мовою протесту проти календарної реформи, відстоював принципову позицію “тверезого добору” під час призначення на вчительські посади в табори для емігрантів, брав активну участь у розв’язанні конфлікту навколо школи в таборі Хоцен [10, арк.32-38].

У зв’язку з виїздом після австрійського наступу влітку 1915 р. української інтелігенції в Галичину і Буковину діяльність ЗУКР у деяких напрямках послабилася чи навіть припинилася. Організація, за словами тогочасного автора, почала хворіти на “мегаломанію”, переоцінювала свою роль у розвитку освіти та культури [14, с.195, 198].

На початку вересня 1916 р. під час обговорення діяльності ЗУКР на засіданнях Загальної Української Ради діячі СВУ А.Жук і О.Скоропис-Йолтуховський критично оцінили стан справ у таборах українських емігрантів. Окрім того, А.Жук зауважив, що “Культурна Рада не скликається і звітів не подає”, а він як член ЗУКР не поінформований про зміни в таборах [6, арк.296]. У відповідь на ці зауваження Ю.Романчук повідомив, що засідання ЗУКР не скликалися через відсутність кворуму, зате президія працювала постійно. Він закликав членів СВУ до співпраці, щоб “з всякими замітами відноситися до комітету, а він справи буде розглядати” [6, арк.300, 303]. Надалі керівництво ЗУКР повідомляло А.Жука про свою діяльність.

Співпраця ЗУКР і СВУ в таборах полонених і в школах Волині, координація обома організаціями видавничої справи сприяла зростанню національної свідомості галичан і наддніпрянців, їх духовно-культурному єднанню. Крім того, А.Жук брав активну участь в інших проектах ЗУКР, конструктивною діяльністю позитивно вплинув на покращення роботи Ради.

Останнє засідання Культурної Ради, як засвідчують архівні документи, відбулося 29 липня 1918 р. [10, арк.50]. Незважаючи на задекларовані наміри, ЗУКР за час існування не вдалося повною мірою вирішити культурно-освітні проблеми українців Австро-Угорщини. Разом з тим освітня діяльність Культурної Ради в таборах для виселенців, лобювання інтересів національного шкільництва Галичини перед австрійською владою, організація лекційних курсів і культурно-масових заходів для української еміграції у Відні, продукування українознавчої та навчальної літератури сприяли зростанню національної свідомості галичан і буковинців. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у більш глибокому дослідженні стосунків ЗУКР з офіційною австрійською владою та українськими політичними організаціями.

1. Вістник Союзу визволення України. – 1915. – Ч.9-10. – лютий.
2. Вістник Союзу визволення України. – 1916. – Ч.73-74. – 13 лютого.
3. Вістник Союзу визволення України. – 1916. – Ч.95-96. – 30 квітня.

4. Попик С. Українці в Австрії 1914 – 1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. – Київ – Чернівці, 1999. – 236 с.
5. Попович О. Відродження Буковини. Спомини. – Львів: Червона калина, 1933. – 120 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ України), ф.3807, оп.2, спр.3.
7. ЦДАВОВУ України, ф.4405, оп.1, спр.24.
8. ЦДАВОВУ України, ф.4405, оп.1, спр.66.
9. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ), ф.391, оп.1, спр.2.
10. ЦДІАУЛ, ф.391, оп.1, спр.8.
11. ЦДІАУЛ, ф.391, оп.1, спр.33.
12. ЦДІАУЛ, ф.391, оп.1, спр.90.
13. ЦДІАУЛ, ф.391, оп.1, спр.103.
14. Шляхи. – 1917. – Ч.3-4. – березень-квітень.

Адамович С., Яценюк Т. Загальна Українська Культурна Рада (1915 – 1918 рр.): маловідома сторінка з історії українських культурно-освітніх організацій. У статті проаналізовано діяльність створеної у період Першої світової війни для опіки над шкільництвом та культурним життям українців Австро-Угорщини Загальноукраїнської Культурної Ради. Автори стверджують, що освітня діяльність Культурної Ради в таборах для виселенців, лобіювання інтересів національного шкільництва перед австрійською владою, організація культурно-освітніх заходів для української еміграції у Відні, продукування українознавчої та навчальної літератури сприяли зростанню національної свідомості галичан і буковинців.

Адамович Сергій Васильович—кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

Яценюк Тадей Степанович— кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича (м. Чернівці).